

Ks. Kazimierz Talarek

Tarnów

SIEĆ BRACTW W DIECEZJI TARNOWSKIEJ W LATACH 1914-1939

Spośród wielkiej ilości bractw istniejących w omawianym okresie czasu można wyróżnić trzy grupy. Bractwa pod wezwaniem Osób Boskich i Tajemnic Pańskich, bractwa Maryjne i bractwa ku czci świętych.¹

Bractwa pod wezwaniem Osób Boskich i Tajemnic Pańskich zakładane były na przestrzeni dziejów kościoła w zależności od aktualnej w danym okresie tematyki teologicznej lub rozwijających się na podłożu doktrynalno-ascetycznym lub społeczno-religijnym kultów. Pod patronatem Trójcy św. i prawd trynitarnych istniały bractwa zarówno kultowo-ascetyczne, jak i kulturowo-charytatywne. Były więc Bractwa Trójcy Przenajświętszej dla Ratowania Dusz w Czyśćcu Cierpiących, Bractwo Ducha Świętego, Bractwo Najświętszego Sakramentu, Bractwo Nieustającej Adoracji Najświętszego Sakramentu i Uczynków Miłosiernych na Rzecz Ubogich Kościołów, Bractwo Wieczystej Adoracji Św. Benedykta dla Niesienia Pomocy Duszom Czyścicowym, Bractwo Opatrzności Bożej, świętej Rodziny i inne.

W tej grupie wymienić należy bractwa eucharystyczne takie jak: Bractwo Najświętszego Serca Pana Jezusa, Bractwo Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa, Bractwo Męki Pańskiej, Bractwa Eucharystycznego Serca Pana Jezusa i inne. Do tej grupy bractw należy wpisać bractwa Męki Pańskiej. Były to: Bractwo Zbawiciela, Bractwo Przenajświętszej Krwi, Bractwo Krzyża Świętego. W tej grupie bractw znajdują się bractwa Komunii Św. Wynagradzającej.

Druga duża grupa bractw to bractwa maryjne. W Polsce od XV w. notuje się bujny rozwój bractw maryjnych, które w zasadzie przetrwały prężnie, działając do czasu zniesienia ich przez zaborcze władze państwowe. Zakładano bractwa szkaplerzne, bractwa różańcowe, Bractwo Matki Bożej Bolesnej, Matki Bożej Pocieszenia, Matki Bożej Nieustającej Pomocy, Bractwo Matki Bożej Wspomożenia Wiernych.

---

¹ B. K u m o r, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowy*, w: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, t. 1, Lublin 1969, s. 503-545.

Trzecią grupę bractw stanowiły bractwa pod patronatem świętych. Rozwijały się one od X w., ale ich pełny rozkwit nastąpił w czasach nowożytnych, gdy wzrastała liczba kanonizowanych świętych. Obierano ich patronami licznych spraw i dziedzin życia w miarę rodzących się potrzeb religijno-społecznych. Można było spotkać w kościołach Bractwa Św. Apostołów Piotra i Pawła, św. Alojzego Gonzagi, św. Anny, św. Antoniego Padewskiego, św. Józefa, św. Aniołów Stróżów i inne. Istniały jeszcze inne bractwa: Bractwa Dobrej śmierci, Arcybractwo Matek Chrześcijańskich, Arcybractwo Nauki Chrześcijańskiej.²

I. BRACTWA PAŃSKIE

W diecezji tarnowskiej bardzo prężnie działało Arcybractwo Nieustającej Adoracji Najświętszego Sakramentu i Uczynków Miłosiernych na Rzecz Ubogich Kościołów. Założone zostało w Brukseli w 1848 r. przez Annę v. Meeus i jezuitę Johannesesa Boone.³ Celem głównym arcybractwa była wynagradzająca Adoracja Najświętszemu Sakramentowi, a drugorzędnym zaopatrywanie ubogich kościołów w szaty i sprzęt liturgiczny. W Polsce arcybractwo powstało w 1856 r. z inicjatywy Tekli Skażyńskiej, a 20 III 1857 r. jego statuty zatwierdził metropolita warszawski A. Fijałkowski.⁴

W diecezji tarnowskiej arcybractwo zostało założone na wyraźne życzenie biskupa Ignacego Łobosa. W liście pasterskim z dnia 13 XI 1898 r. bp. Łobos wezwał wszystkich proboszczów, aby do końca bieżącego roku przesłali do kurii biskupiej imienny spis wszystkich zgłoszonych do bractwa oraz zebrane składki na cele bractwa i datki w naturze.⁵ 28 VI 1899 r. odbyło się pierwsze walne Zgromadzenie arcybractwa w rezydencji biskupiej.⁶ Siedzibą arcybractwa miał być Tarnów.⁷

Według *Schematyzmu* z 1916 r. wspomniane bractwo było erygowane we wszystkich 20 dekanatach diecezji. W dekanatach: bocheńskim, dąbrowskim, kolbuszowskim, pilzneńskim, tarnowskim, wielopolskim, bractwo istniało we wszystkich parafiach. Liczba ognisk Bractwa Adoracji Najświętszego Sakramentu i Uczynków Miłosiernych na Rzecz Ubogich Kościołów według tego *Schematyzmu* wynosiła 167, przy zaznaczeniu, że w diecezji było 211 parafii.⁸ W 44 parafiach bractwo nie powstało. Po wydaniu Bulli *Vixdum Poloniae Unitas* z 28 X 1928 r. obszar diecezji powiększył się. W

² K. K u ż m a k, *Bractwa Kościelne*, EK, t. 2, Lublin 1985, kol. 1013-1015.

³ Tamże, t. 2, kol. 1013-1015.

⁴ W. M a l e j, T. W i d e ł k a, *Adoracja Najświętszego Sakramentu*, EK, t. 1, Lublin 1989, kol. 104.

⁵ Currenda, IV (1898), s. 105.

⁶ Archiwum Diecezji Tarnowskiej (dalej: ADT), *Teczka Arcybractwa Wieczystej Adoracji Najświętszego Sakramentu*.

⁷ *Ustawy Bractwa*, Tarnów 1898, s. 9.

⁸ *Schematismus universi Venerabili Cleri saecularis et regularis Dioecesis Tarnoviensis pro Anno Domini 1918* (dal. cyt. *Schematismus 1918*).

związku z tym wzrosła liczba nowopowstałych dekanatów i parafii. W 1939 r. diecezja podzielona była na 28 dekanatów i 283 parafie z czego 277 było administrowanych przez duchowieństwo diecezjalne, a 6 przez kler zakony.⁹

Schematyzm z 1939 r. wspomina, że bractwo założone było w 201 parafiach. Nie istniało zatem w 82 parafiach. Najbardziej bractwo było rozwinięte w następujących dekanatach: bieckim, brzeskim, czchowskim, dąbrowskim, gorlickim, lipnickim, łąckim, nowosądeckim, radłowskim, tymbarskim, wojnickim. W dekanacie wojnickim erygowano bractwo we wszystkich parafiach. Najslabiej rozwinęło się w dekanacie tarnowskim miejskim, dębickim, kolbuszowskim, wielopolskim. W tych dwóch ostatnich dekanatach w wielu parafiach bractwo zanikło.¹⁰

Drugim bractwem bardzo rozpowszechnionym w diecezji było Apostolstwo Modlitwy i Arcybractwo Najświętszego Serca Pana Jezusa. Zwyczajnie Apostolstwo Modlitwy i Arcybractwo Najświętszego Serca Pana Jezusa łączono razem, ale 2 czerwca 1879 r. nastąpił ich rozdział. Dlatego też kto chciał do obu stowarzyszeń należeć musiał osobno do obydwu się wpisać, a zelator obowiązany był imiona i nazwiska członków przyjętych do bractwa Najświętszego Serca Pana Jezusa przynajmniej raz do roku odsyłać do przewodnika krajowego tego arcybractwa w Krakowie.¹¹ Mimo tego rozdziału praktycznie Apostolstwo Modlitwy i Arcybractwo Najświętszego Serca Pana Jezusa istniało zawsze w połączeniu ze sobą. W taki też sposób wymienia je *Schematyzm* z 1939 r.

Pierwsze Bractwo Najświętszego Serca Jezusowego zawiązało się w Konstancji w 1688 r. Następnie rozpowszechniło się w Niemczech i Austrii.¹² Z dokumentów rzymskich, ogłoszonych drukiem, dowiadujemy się, że do roku 1726 zawiązało się tych bractw aż 317 w różnych krajach, a do roku 1764 liczba tych bractw wzrosła do 1089. Papież Klemens XII (1730-1740) wydał 224 brewia odpustowe na korzyść Bractw Serca Jezusowego, jego następca Benedykt XIV, w przeciągu osiemnastoletniego pontyfikatu (1740-1758), wydał ich 444.¹³ Bractwa Najświętszego Serca Pana Jezusa zostały zaprowadzone w Polsce w latach 1714-1763. Szerzyli je Jezuici, stąd były one prawie zawsze wszędzie tam, gdzie byli i oni.¹⁴

Schematyzm z 1916 r. podaje, że Arcybractwo NSPJ istniało w 111 parafiach, a zatem prawie w połowie parafii diecezji. Najbardziej arcybractwo rozwinęło się w dekanacie bobowskim (9 parafii na 12), dąbrowskim (9/10),

⁹ B. K u m o r, *Diecezja i jej stan w 1939 r. Zarząd i organizacja Diecezji. Duchowieństwo 1939-1945*, w: *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, B. K u m o r (red.), Warszawa 1982, s. 253-254.

¹⁰ *Rocznik diecezji tarnowskiej na rok 1939*.

¹¹ A. A l b i n, *O bractwach, ich zadaniu i kierownictwie*, Tarnów 1907, s. 4.

¹² L. G a l l i f e t, *De Cultu Sacrosancti Die ac Domini Nostri Jesu Christi*, Romae 1726, s. 556-585.

¹³ J. S y g a ń s k i, *Historia nabożeństwa do Najświętszego Serca Jezusowego po całym świecie a szczególnie w Polsce*, Kraków 1892, s. 48-49, 68-69.

¹⁴ Tamże, s. 123-124.

limanowskim (cały dekanat), pilzneńskim (cały dekanat), wojnickim (8/9). Najmniej było rozpowszechnione w dekanacie kolbuszowskim (3/7), mieleckim (5/10), czchowskim (5/12). W dekanacie łąckim to arcybractwo nie istniało w żadnej parafii.¹⁵ Arcybractwo NSPJ rozpowszechniali głównie Jezuici. Tak było w Nowym Sączu, gdzie je w „kolonii” w 1904 r. erygowano.¹⁶ W latach międzywojennych rozwój Arcybractwa NSPJ został zahamowany. Pod koniec okresu międzywojennego istniało tylko w 53 parafiach. W dekanatach: baranowskim, brzeskim, dębickim, radłowskim, radomyskim, ropczyckim, tymbarskim, wspomniane arcybractwo wcale nie było notowane. Najlepiej rozwijało się w dekanatach: pilzneńskim (parafie: Lubcza, Łęki Górne, Pilzno, Zwiernik), tuchowskim (parafie: Jodłówka Tuchowska, Piątkowice, Siemiechów, Zalasowa), wojnickim (parafie: Dębno, Gwoździec, Maszkienice, Olszyny Wojnicz), dąbrowskim (parafie: Bolesław, Gręboszów, Odporyszów).¹⁷

W diecezji rozwinęło się też dobrze Apostolstwo Modlitwy. Z ideą powołania Apostolstwa Modlitwy wystąpił na konferencji młodzieży zakonnej w 1844 r. F. Gautrelet, a rozwinął ją i nadał jej ramy organizacyjne H.M.F. Ramiere, który w książce *L'Apostolat de la priere* podał podstawy teologiczne Apostolstwa Modlitwy. On też powołał w 1861 r. jego organ prasowy, czyli *Posłaniec Serca Jezusowego*. Ustawy Apostolstwa Modlitwy zatwierdził papież Pius IX, a Leon XIII zmienił je i dostosował do potrzeb czasu.

W Polsce pierwsze ogniska Apostolstwa Modlitwy powstały w latach sześćdziesiątych XIX w., w Krakowie. O zorganizowanym Apostolstwie Modlitwy można mówić wtedy, gdy prowincjał Jezuitów K. Szczepkowski poświęcając kaplicę Serca Jezusowego w Krakowie erygował Apostolstwo Modlitwy pod nazwą Apostolstwa Serca Jezusowego.¹⁸ Według *Schematyzmu* z 1916 r. Apostolstwo Modlitwy założono w 162 parafiach diecezji tarnowskiej. Oto kilka danych. W dekanacie bobowskim w 9 z 12 parafii założono Apostolstwo Modlitwy, w dekanacie bocheńskim w 13 na 14, brzeskim w 6 na 11, czchowskim w 10 na 11, dąbrowskim w 9 na 10, w kolbuszowskim i limanowskim we wszystkich parafiach, w łąckim w 9 na 13, mieleckim w 7 na 10, Nowy Sącz w 10 na 11, pilzneńskim w 7 na 8, radłowskim w 11 na 12, radomyskim w 6 na 11, ropczyckim w 6 na 8, tarnowskim w 7 na 10, tuchowskim w 7 na 9, tymbarskim w 13 na 15, Stary Sącz w 4 na 9, wielopolskim w 5 na 6, wojnickim w 7 na 9. Liczby świadczą o popularności Apostolstwa Modlitwy w parafiach diecezji.¹⁹ *Rocznik* z 1939 r. podaje, że istniało ono w 199 parafiach na ogólną liczbę 286 parafii w całej diecezji, a więc nie założono tego bractwa w 87 parafiach. Były dekanaty, w których Apostolstwo Modlitwy kanonicznie erygowano prawie we

¹⁵ *Schematismus 1918*.

¹⁶ B. Z a ł ę s k i, *Jezuici w Polsce*, Kraków 1895, t. V, cz. II, s. 1124-1125.

¹⁷ *Rocznik diecezji tarnowskiej na rok 1939*.

¹⁸ L. G r z e b i e ń, *Apostolstwo modlitwy*, EK, Lublin 1985, t. 2, kol. 829-839.

¹⁹ *Schematismus 1916*.

wszystkich parafiach. Należały do nich dekanaty: baranowski (6/8), biecki (9/12), brzeski (wszystkie), dąbrowski (13/17), limanowski (10/11), lipnicki (8/12), radłowski (8/10). Najmniej było rozpowszechnione to bractwo w dekanatach tarnowskim miejskim i zamiejskim, ropczyckim, uścińskim, wojnickim.²⁰

Bractwem, które wyrosło z Apostolstwa Modlitwy było Bractwo Komunii Św. Wynagradzającej. Był to trzeci stopień Apostolstwa Modlitwy. Ci wszyscy, którzy przyjmowali Komunię św. wynagradzającą według reguł „Stowarzyszenia Komunii Św. Wynagradzającej”, stawali się członkami tego stowarzyszenia i mogli zyskiwać odpusty. O tym bractwie *Schematyzm* z 1916 r. nic nie wspominał, ale *Schematyzm* z 1939 r. podał, że istniało ono w 23 parafiach należących do 15 dekanatów. Były to dekanaty: tarnowski zamiejski (Poręba Radlna, Skrzyszów, Zbylitowska Góra), biecki (Biecz), bobowski (Wilczyska, Zborowice), brzeski (Poręba Spytkowska), czchowski (Filipowice), dębicki (Czarna), limanowski (Łososina Górna, Ujanowice), mielecki (Książnice), Nowy Sącz (Chomranice), pilzneński (Dobrków, Łęki Górne), radłowski (Żabno), radomyski (Nagoszyn), ropczycki (Będziemyśl, Góra Ropczycka, Ocieka), starosądecki (Łomnica, Piwniczna), tuchowski (Pleśna). Nie istniało w 13 dekanatach. Były to tarnowski miejski, baranowski, bocheński, dąbrowski, gorlicki, grybowski, kolbuszowski, lipnicki, łączki, tymbarski, uściński, wielopolski, wojnicki.²¹

W grupie bractw eucharystycznych należy wspomnieć Bractwo Straży Honorowej NSPJ. Powstało pod koniec XIX w., a jego celem było wynagrodzenie Najświętszemu Sercu Pana Jezusa za grzechy. W naszej diecezji istniało ono w 39 parafiach 18 dekanatów. Były to następujące parafie: Lisia Góra, Łękawica, Łukowa, Pogórka Wola, Szynwałd, Zbylitowska Góra (dekanat tarnowski zamiejski), Żurowa, Czerмна (biecki), Bochnia (bocheński), Gręboszów, Mędrzechów, Olesno, Otfinów, Samocice (dąbrowski), Grybów (grybowski), Czermin (mielecki), (Chomranice, Nowy Sącz (Nowy Sącz), Lubcza, Łęki Górne (pilzneński), Borzęcin Górny i Dolny (radłowski), Dulcza Wielka (radomyski), Ropczyce, Sędziszów (ropczycki), Barcice, Łomnica, Piwniczna, Rytro, Żegiestów Zdrój (starosądecki), Lichwin, Rzepiennik Biskupi (tuchowski), Mikłuszowice (uściński), Łączki Kucharskie (wielopolski), Łysa Góra, Porąbka Uszewska (wojnicki).²²

W tej grupie bractw znajdowało się też Bractwo Najświętszych Ran Pana Jezusa, założone w parafii Trzęsówka w dekanacie kolbuszowskim. Istniało ono w 1918 roku.²³ Jego żywot musiał być jednak krótki, bo *Schematyzm* z 1939 r. już go nie wymienia. Inaczej było z Bractwem Przemienienia Pańskiego w parafii Nowy Sącz, związanym z kultem obrazu Prze-

---

²⁰ *Rocznik* 1939.

²¹ *Rocznik* 1939.

²² *Rocznik* 1939.

²³ *Schematismus* 1918.

mienienia Pańskiego w kościele św. Małgorzaty.²⁴ To bractwo przetrwało, ponieważ *Schematyzm* z 1939 r. o nim wspomina.²⁵ Podobnie mały zasięg miały: Arcybractwo Najświętszego Imienia Pana Jezusa założone i rozwijające się w czterech parafiach diecezji (Grybów, Otfinów, Wojnicz, Zakliczyn) oraz Bractwo Przenajświętszej Krwi Jezusowej założone w Ołpinach w dekanacie bieckim. To drugie założono po 1916 r.²⁶

W diecezji istniało też bractwo założone przez św. Filipa Neri, którego celem było oddawanie czci Trójcy Najświętszej.²⁷ Bractwo to również miało za cel opiekowanie się pielgrzymami, wykup niewolników z niewoli muzulmańskiej,²⁸ zbieranie jałmużny dla misji i dla chrześcijańskiego wychowania dzieci.²⁹ Celem bractwa było także rozpowszechnianie chwały Trójcy Przenajświętszej i ćwiczenie się w czynnej miłości bliźniego³⁰: opieka nad chorymi i ubogimi, także wyposażanie biednych dziewczyc oraz spełnianie uczynków miłosiernych.³¹ Według *Schematyzmu* z 1916 r. bractwo założono w parafii: Oleśno, Bruśnik, Jastrząbka.³² *Schematyzm* z 1939 r. zaznacza, że bractwo rozwijało się tylko w dwóch parafiach. Tak jak dawniej w Oleśnie i w Szalowej. Zaniknęło natomiast w Bruśniku i Jastrząbce.³³

II. BRACTWA MARYJNE

Druga grupa bractw bardzo pręźnie rozwijających się w naszej diecezji to bractwa Maryjne. Należały do nich bractwa: różańcowe, szkaplerzne, Arcybractwo NMP Nieustającej Pomocy, Bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP, Bractwo Matki Bożej Pocieszenia, Bractwo Matki Bożej Bolesnej, Bractwo Królowej Korony Polskiej.³⁴ Tylko te działały w diecezji tarnowskiej. Gorliwość kapłanów, zwłaszcza proboszczów i ludu oraz dobrze rozwinięty kult maryjny sprawiały, że bractwa te bardzo pręźnie się rozwinięty kult maryjny sprawiały, że te pręźnie się rozwijały. Najlepiej rozwijały się bractwa różańcowe, czego dowodzą przekazy wizytacji dziekańskich i *Schematyzmy* z 1916 oraz z 1939 r.

Początków bractwa Różańcowego należy szukać w XV wieku (w Dorei w 1470 r). Założył je Alan de Rupe apostoł modlitwy różańcowej, skąd rozpowszechniło się bardzo po całej Europie. Powstało między innymi w Kolonii w 1475 r. założycielem był Jakub Sprenger, przeor miejscowego kon-

²⁴ *Schematismus* 1918.

²⁵ *Rocznik* 1939.

²⁶ *Rocznik* 1939.

²⁷ L. P a s t o r, *Geschichte der Papste*, t. IX, Freiburg im Bresgau 1925, s. 121-122.

²⁸ *Magnum Bullarium Romanum*, t. II, s.7-8.

²⁹ Nowe potwierdzenie przez Grzegorza XIII, 27 III 1578 r.

³⁰ L. P a s t o r, dz. cyt., t. IX, s. 122.

³¹ N o w a c k i, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t. 2, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s.749.

³² *Schematismus* 1918.

³³ *Rocznik* 1939.

³⁴ *Rocznik* 1939.

wentu dominikańskiego.³⁵ Z ośrodka kolońskiego modlitwa różańcowa, a potem bractwa zostały przeszczepione do klasztorów dominikańskich na Śląsku. Krzewicielem zarówno modlitwy jak i bractw na tym terenie okazał się Jan z Kępnika (von Chemnitz +1490), który za zgodą biskupa Konrada założył pierwsze bractwo różańcowe we Wrocławiu przy kościele św. Wojciecha.³⁶ W krótkim czasie sieć bractw pokryła cały Śląsk i inne tereny Polski. Odtąd bractwo przyjęło się powszechnie na ziemiach polskich.³⁷ Zakładano je w parafiach wiejskich jak i miejskich, liczniejsze były w parafiach wiejskich. Stało się bardzo popularne i zyskało sobie uznanie i pierwsze miejsce wśród bractw o czym świadczą dane liczbowe.³⁸

W naszej diecezji bractwa maryjne przyjęły się bardzo dobrze. Dowodzą tego wizytacje dziekańskie dokonywane co kilka lat. Sięgając do źródeł należy zaznaczyć, że czasem w małej parafii było tylko jedno bractwo i było to Bractwo Różańcowe.

Ks. J. Rojek wizytujący w 1929 r. dekanat łącki zaznaczył podczas wizytacji parafii Łukowica, odbytej 10 VII 1929 r., że istniało tam jedno bractwo, Bractwo Różańcowe „i dobrze się ono rozwijało” Podobne stwierdzenie dotyczyło parafii Ochotnica Dolna, z wizytacji odbytej 18 VIII 1929. Wizytator chwalił także prężną działalność Bractwa Różańca Świętego w Kamienicy podczas wizytacji odbytej w dniu 1 VIII 1929 r.³⁹ Ks. Kazimierz Fąfara, wizytujący dekanat pilzneński w 1934 r., podobnie wyrażał się o rozwoju bractw różańcowych w tym dekanacie. Wizytujący parafię Dobrków dziekan dekanatu pilzneńskiego dnia 5 VI 1934 r. pisał, że dzięki ks. proboszczowi (Wincentemu Prokopkowi), który bardzo gorliwie pracuje, pięknie rozwija się bractwo różańcowe.⁴⁰ Tak samo powtórzył o parafii Przeczyca i Machowa.⁴¹

Wizytator dekanatu bieckiego, ks. Marcin Nikodem stwierdził podczas wizytacji odbytej 12 XII 1933 r. w parafii Kryg, że rozwija się „żywy różaniec wszystkich stanów”⁴² W Wójtowej ks. Bernardyn Koszyk katecheta miejscowej szkoły zakładał „żywy różaniec” wśród dzieci i młodzieży.⁴³ W sprawozdaniu powizytacyjnym dziekan dekanatu bobowskiego, ks. Stanisław Warchałowski na podstawie wizytacji odbytej 25.X.1929r. w Zborowi-

³⁵ B r i k l r n e g e r, *Rosenkranzbrudenschaf*, w: *Lexicon für Theologie und Kirche*, bd. VIII, 1939, kol. 992.

³⁶ J. P i r ó g, *Geneza i rozwój bractw różańcowych w Polsce do roku 1604*, RTK, t. XIX (1972), s. 134-138.

³⁷ J. M u c z k o w s k i, *Bractwa jezuickie i akademickie*, Kraków 1848, s. 44.

³⁸ J. P i r ó g, *Geneza i rozwój...*, dz. cyt., s. 134-138.

³⁹ ADT, *Teczka dekanatu łąckiego*, spr. z wizyt. dziek. 10 VIII 1929, 18 VIII 1929, 1 VIII 1929.

⁴⁰ ADT, *Teczka dekanatu pilzneńskiego*, spr. z wizyt. dziek. 5 VI 1934.

⁴¹ ADT, *Teczka dekanatu pilzneńskiego*, kwestionariusz wizytacyjny parafii Przeczyca, s. 6.

⁴² ADT, *Teczka dekanatu bieckiego*, spr. z wizyt. dziek. 12 XII 1933.

⁴³ ADT, *Teczka dekanatu bieckiego*, spr. o stanie religijno-moralnym szkoły, 22 VII 1937.

cach zaznaczył że Bractwo Różańcowe działało tam prężnie.⁴⁴ Dziekan dekanatu radłowskiego ks. Antoni Chorażak zauważył podczas wizytacji parafii Radłów odbytej dnia 12 XI 1929 r., że najlepiej rozwijało się Bractwo Różańcowe. Tak samo napisał wizytując parafię Wierzchosławice 19 XI 1929.⁴⁵ Wizytujący Nowy Sącz ks. dziekan Walenty Wcisło napisał, że wśród bractw rozwijało się najlepiej Bractwo Różańcowe w następujących parafiach tego dekanatu: Siedlce, Kamionka Wielka, Nawojowa, Nowy Sącz, Tęgoborza.⁴⁶ Wizytator dekanatu ropczyckiego ks. Jan Wcisło był zdania, że wśród parafii tego dekanatu najlepiej rozwijało się Bractwo Różańcowe w Ostrowie.⁴⁷

Przytoczone opinie wizytatorów z dekanatów diecezji tarnowskiej potwierdzają dane zawarte w schematyzmach. Według danych z 1916 r. bractwa różańcowe były erygowane we wszystkich parafiach dekanatu bocheńskiego, czchowskiego, dąbrowskiego, starosądeckiego. Poza tym najbardziej bractwa te były rozpowszechnione w następujących dekanatach; brzeskim (w 9 parafiach na 11), łąckim (w 12 na 13), radłowskim (w 10 na 12), radomyskim (w 9 na 11), ropczyckim (w 7 na 8), tarnowskim (w 8 na 10), wojnickim (w 7 na 9). Najmniej bractw różańcowych było dekanacie pilźnieńskim (w 4 na 8 parafii), w tuchowskim (w 6 na 9 parafii), wielopolskim (w 4 na 6 parafii dekanatu).⁴⁸

Schematyzm z 1939 r. potwierdza rozwój tych bractw. Były dekanaty w diecezji, w których każda parafia mogła poszczycić się Bractwem Różańcowym. Wskazać należy następujące dekanaty: baranowski, biecki, bobowski, czchowski, dąbrowski, dębicki, gorlicki, grybowski, kolbuszowski, limanowski, lipnicki, łącki, mielecki, nowosądecki, radłowski, radomyski, ropczycki, starosądecki, tymbarski, uścieński, tarnowski miejski, wielopolski. Ogółem w diecezji w 23 dekanatach i 224 parafiach było erygowanych Bractwo Różańcowe.⁴⁹

Drugim z bractw maryjnych, które też dobrze rozwijało się w diecezji było Bractwo Szkaplerza Świętego. Kult Szkaplerza zapoczątkowany przez Szymona Stocka rozprzestrzenił się w Anglii, Francji, Italii zwłaszcza na Sycylii, Niemczech, Hiszpanii i Portugalii.⁵⁰ Początki tego bractwa przypadają na połowę XIII w. i są związane z obietnicą Matki Najświętszej daną błogosławionemu Szymonowi, wraz z przywilejem sobotnim.⁵¹ Dużo dla

⁴⁴ ADT, *Teczka dekanatu bobowskiego*, spr. z wizyt. dziek. 25 X 1929.

⁴⁵ ADT, *Teczka dekanatu radłowskiego*, spr. z wizyt. dziek. 12 XI 1929.

⁴⁶ ADT, *Teczka dekanatu nowosądeckiego*, spr. z wizyt. dziek. 16 X 1929, 27 XII 1929, 18 XI 1929, 14 X 1929.

⁴⁷ ADT, *Teczka dekanatu ropczyckiego*, spr. z wizyt. dziek. 12 VI 1929.

⁴⁸ *Schematismus* 1918.

⁴⁹ *Rocznik* 1939.

⁵⁰ B. P a n e k, *Dzieje bractwa Szkaplerza świętego przy kościele OO. Karmelitów w Krakowie na Piasku do końca XVII w.*, RTK 10 (1963), s. 39-59.

⁵¹ A.H. U r b a Ń s k i, *Dokumenty Historyczne dotyczące Szkaplerza Karmelitańskiego*, Głos Karmelu 209 (1951), s. 172-178.

rozwoju bractwa Szkaplerza Świętego zrobiła konstytucja papieża Klemensa VIII *Quaequaque* z dnia 7 XII 1604 r., dzięki której bractwo mogło być erygowane nie tylko przy kościołach karmelitańskich, ale i przy kościołach parafialnych. Do Polski bractwo zostało przeniesione prawdopodobnie w końcu XIV w.: Kraków (1397), Jasło (1438), Gdańsk (1462).⁵² Na temat dziejów tego bractwa nie możemy wiele powiedzieć z powodu braku dokumentów. Dopiero od początku XVII w. jego działalność jest lepiej udokumentowana. Do jego rozwoju na ziemiach polskich przyczyniło się pojawienie karmelitów. W XVII w. erygowano je we Lwowie, w Tarnowie przy kolegiacie, Szywnaldzie, Nowym Korczynie, Bochni (1633).⁵³

Kanonicznie bractwo to mógł erygować w parafii generał oo. Karmelitów, do którego najlepiej można było się zwrócić za pośrednictwem prowincjała we Lwowie (dla terenów diecezji tarnowskiej). Proboszczowie mogli otrzymać władzę przyjmowania do bractwa nowych członków, ale w tym wypadku mieli oni obowiązek odsyłania spisu imion i nazwisk członków do tego kościoła przy którym bractwo kanonicznie erygowano.⁵⁴

Schematyzm z 1916 r. podaje istnienie bractwa w 27 parafiach 15 dekanatów. Najliczniej było ono reprezentowane w dekanatach: bobowskim (Bruśnik, Jastrząbka, Lipnica Wielka), bocheńskim (Bochnia, Chełm, Sobolów), dąbrowskim (Bolesław, Luszowice, Szczucin, Odporyszów), mieleckim (Chorzeliów, Gawłuszowice, Jakóbkowice), starosądeckim (Barcice, Piwniczna, Stary Sącz). W innych dekanatach bractwo działało w jednej lub dwóch parafiach dekanatu. A oto wykaz według dekanatów: czchowski (Czchów), nowosądecki (Nowy Sącz), radłowski (Okulice, Strzelce Wielkie), radomyski (Radomyśl Wielki), ropczycki (Zawada), tuchowski (Brzozowa, Szywnald), tymbarski (Dobra). W dekanatach: limanowskim, pilźnieńskim, tarnowskim, wielopolskim, bractwo nie istniało w żadnej parafii.⁵⁵

Na podstawie *Schematyzmu* z 1939 r. stwierdzić należy, że bractwo istniało w 23 dekanatach i 51 parafiach. Porównując to z rokiem 1916 można stwierdzić, że powstało ono w wielu parafiach, w których według *Schematyzmu* z 1916 r. nie istniało. Ale też zanikło w niektórych parafiach. Bractwo Szkaplerza św. powstało w latach 1918-1939 w następujących parafiach diecezji tarnowskiej: Kryg, Libusza, Rożnowice, Szerzyny, Korzenna (d. biecki), Pogwizdów (d. bocheński), Szczepanów, Jadowniki (d. brzeski), Brzozowa, Domosławice, Filipowice, Iwkowa, Tropie (d. czchowski), Dąbrowa Tarnowska, Gręboszów, Mędrzechów, Olesno, Otfinów (d. dąbrowski), Dębica, Lubzina (d. dębicki), Moszczenica, Szymbark (d. gorlicki), Gródek, Grybów, Ptaszkowa (d. grybowski), Cmolas, Kolbuszowa, Niwiska, Przedbórz, Trzęsówka (d. kolbuszowski), Ujanowce (d. limanowski), Czermin, Rzochów (d. mielecki), Nowy Sącz (d. nowosądecki), Borzęcin Górny,

⁵² B. P a n e k, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 42.

⁵³ Tamże, s. 43.

⁵⁴ A. A l b i n, *O bractwach, ich zadaniach i kierownictwie*, Tarnów 1907, s. 22-24.

⁵⁵ *Schematismus* 1918.

Borzęcin Dolny, Radłów, Żabno (d. radłowski), Nagoszyn, Zasów (d. radomyski), Witkowice (d. ropczycki), parafia katedralna, Mościce (d. tarnowski miejski), Szynwałd (d. tarnowski zamiejski), Piwniczna, Stary Sącz (d. starosądecki), Brzozowa (d. tuchowski), Tymbark (d. tymbarski), Ujście Solne (d. uścieński), Brzeziny (d. wielopolski), Biadoliny, Wojnicz (d. wojnicki). Natomiast zanikło w dekanatach: bobowskim (Jastrzębia, Lipnica), bocheńskim (Bochnia, Sobolów), brzeskim (Gosprzydowa, Okocim), czchowskim (Czchów), dąbrowskim (Bolesław), mieleckim (Chorzeliów, Gawłuszowice, Jabóbkowice), radomyskim (Radomyśl Wielki), ropczyckim (Zawada), tuchowskim (Tuchów), wojnickim (Domosławice). Zachowały się zaś w następujących parafiach: Bruśnik, Chełm, Jasień, Luszowice, Odporyszów, Szczucin, Okulice, Strzelce Wielkie, Stary Sącz, Dobra.⁵⁶

Na podstawie tych danych dostrzegamy dynamikę rozwoju tego bractwa na przestrzeni 23 lat (od 1916 do 1939). Bractwo Szkaplerza Świętego powstało w 51 parafiach, zanikło w 15 parafiach, a utrzymało się w dziesięciu. W ogóle nie istniało w dekanatach: baranowskim, lipnickim, łąckim, pilzneńskim, nowosądeckim.

Bractwem maryjnym, które rozwijało się, chociaż już nie tak prężnie jak wyżej wspomniane, było Arcybractwo Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Kult Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Kościele rozwinął się od bardzo dawna. Arcybractwo NMP Nieustającej Pomocy powstało w XVI w. *Schematyzm* z 1916 r. stwierdza jego istnienie w jedenastu parafiach diecezji. Były to następujące parafie: Chełm, Królówka, Mikłuszowice (d. bocheński), Chronów (d. brzeski), Olesno, Szczucin (d. dąbrowski), Ochotnica Dolna (d. łącki), Mielec (d. mielecki), Podegrodzie (d. nowosądecki), Ocieka (d. ropczycki), Piotrkowice (d. tuchowski).⁵⁷ Do roku 1939 zanikło w dekanatach: bocheńskim (Chełm, Królówka, Mikłuszowice), mieleckim (Mielec), ropczyckim (Ocieka). Natomiast w tym czasie erygowano to bractwo w dekanatach: tarnowskim miejskim (parafia katedralna), brzeskim (Szczepanów), kolbuszowskim (Czarna), lipnickim (Królówka), nowosądeckim (Chomranice, Jakóbkowice), starosądeckim (Piwniczna), tuchowskim (Gromnik, Tuchów), tymbarski (Tymbark). Jak z tego widać bractwo zanikło w pięciu parafiach, powstało w dziesięciu, przetrwało i kontynuowało swoją działalność w sześciu parafiach wcześniej wymienionych.⁵⁸

Istniały także bractwa, które działały tylko w kilku parafiach. Należy do nich Bractwo Niepokalanego Poczęcia NMP. Bernardyni polscy propagowali założoną dnia 9 XI 1630 r. przy kościele św. Jakuba w Krakowie Konfraternię Niepokalanego Poczęcia NMP, która miała na celu szerzenie kultu Niepokalanej.⁵⁹ Papież Klemens XIII potwierdził arcybractwo w 1736

⁵⁶ *Rocznik 1939.*

⁵⁷ *Schematismus 1916.*

⁵⁸ *Rocznik 1939.*

⁵⁹ B. K u m o r, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, dz. cyt., s. 538-539.

r. W XVIII w. znane było ono we wszystkich diecezjach Polski.⁶⁰ Bractwo to istniało w 1916 r. w Nagoszynie, Jurkowie, Dębnie.⁶¹ Nie przetrwało próby czasu w parafiach Dębno i Nagoszyn, a powstało w parafiach: Mędrzechów i Odporyszów, Ostrowy Tuszowskie, Łukowica.⁶²

W pojedynczych parafiach rozwijały się jeszcze inne bractwa maryjne. Były to: Bractwo Królowej Korony Polskiej, założone w 1730 r. w Krakowie w kościele pijarów.⁶³ Bractwo tego typu założono w okresie międzywojennym w Staszówce w dekanacie gorlickim.⁶⁴ Innymi bractwami maryjnymi były Bractwo Matki Bożej Bolesnej i Matki Bożej Pocieszenia. Obydwa bractwa swój rozkwit przeżywały w XV w. a później z upływem lat zanikały.⁶⁵ Bractwo Matki Bożej Bolesnej rozwijało swą działalność w parafii Szczucin, a bractwo Matki Bożej Pocieszenia istniało w parafii Czerмна. Bractwo Matki Bożej Pocieszenia szerzyli augustianie i premonstratensi.⁶⁶ W 1446 r. papież Eugeniusz IV erygował przy kościele w Bolonii osobne Bractwo ku czci Matki Bożej, tzw. Bractwo noszące pasek św. Augustyna, św. Moniki, św. Mikołaja z Tolentynu. W 1495 r. za sprawą bł. Marcina z Vercelli powstało tam inne bractwo pod wezwaniem Matki Bożej Pocieszenia. Oba te bractwa połączył w jedno generał augustianów Tadeusz z Perugii w roku 1570. Papież Grzegorz XIII w roku 1575 zatwierdził to osobną bullą i tak powstało bractwo, które nosiło nazwę Arcybractwa Paskowego Matki Bożej Pocieszenia, określając je jako *prima et primaria fraternitas omnium fraternitatum*. W roku następnym papież udzielił generałowi augustianów władzy erygowania tego bractwa poza Bolonią.

Do Polski sprowadził augustianów Kazimierz Wielki i osadził ich przy kościele św. Katarzyny w Krakowie na Kazimierzu. Wkrótce założono tam Bractwo Pocieszenia przy kaplicy św. Doroty. Ks. Jakub Miejski upoważniony przez swego generała zreformował to bractwo stosownie do dekretu Grzegorza XIII.⁶⁷ Później to bractwo rozwijało się w całej Polsce. Obydwa bractwa założono po 1916 r. w Czerмnej.⁶⁸

III. BRACTWA KU CZCI ŚWIĘTYCH

Trzecią grupą bractw istniejących w diecezji tarnowskiej były bractwa ku czci świętych. Wymienić tu należy takie bractwa jak: św. Antoniego, św. Anny, św. Alojzego, św. Alfonsa Liguorigo, Aniołów Stróżów, św. Bene-

⁶⁰ B. K u m o r, *Kościelne stowarzyszenia świeckich*, PK 10 (1967), nr. 1-2, s. 289-356.

⁶¹ *Schematismus* 1918.

⁶² *Rocznik* 1939.

⁶³ B. K u m o r, *Kościelne stowarzyszenia na ziemiach polskich...*, dz. cyt., s. 539.

⁶⁴ *Rocznik* 1939.

⁶⁵ K. K u ź m a k, *Bractwa Kościelne*, dz. cyt., kol. 1015.

⁶⁶ B. K u m o r, *Archidiakoniat sądecki*, ABMK, t. 8 (1964) i t. 9 (1965), s. 93-286.

⁶⁷ P. G e s z k a, *Źródło łask nieprzebranych odpustów od św. Stolicy Apostolskiej nadanych arcybractwu Pocieszenia NMP*, Kraków 1766.

⁶⁸ *Rocznik* 1939.

dykta, Dobrej Śmierci, Arcybractwo Matek Chrześcijańskich, Arcybractwo Nauki Chrześcijańskiej.

W Warszawie przy kościele franciszkanów erygowano pierwsze w Polsce Bractwo św. Antoniego na mocy dekretu papieża Aleksandra VII z 18 I 1664 r. W Poznaniu 1 VIII 1664 r. prowincjał franciszkanów Wojciech Gutowski założył bractwo przy budowanym wówczas kościele św. Antoniego na Wzgórzu Przemysława. Od 1895 r. bernardyni w Galicji zakładali pobożne stowarzyszenia ku czci św. Antoniego, agregowane do macierzystego stowarzyszenia przy bazylice św. Antoniego w Rzymie, erygowanego 13 II 1894 r. przez Stolicę Apostolską.⁶⁹ Bractwo św. Antoniego istniało w Łącku.⁷⁰

Bractwa pod wezwaniem św. Anny powstały w Polsce w XVI w. Założył je w 1578 r. abp lwowski J.D. Solikowski przy kościele św. Anny w Warszawie. Zostało zatwierdzone w 1581 r. ze statutami przez nuncjusza apostolskiego G.A. Caligario, a pap. Sykstus V wyniósł je w 1589 r. bullą *Ex incumbenti* do godności arcybractwa dając mu prawo agregacji na całą Polskę. Niektóre z tych bractw wykazywały ożywioną działalność religijno-społeczną i niektóre z nich przetrwały do czasów międzywojennych w naszej diecezji.⁷¹ Istniało ono w parafiach: Krużłowa, Trzciana, Wadowice Górne.⁷²

Bractwo św. Alfonsa Liguoriego początkowo istniało w kilku parafiach diecezji. Były to parafie: Jurków, Olesno, Podegrodzie, Witkowice.⁷³ Bractwo to związane z osobą św. Alfonsa Liguoriego zakładali jego duchowi synowie – oo. Redemptoryści, zwłaszcza z okazji rekolekcji czy misji przez siebie prowadzonych. Z czasem wygasło ponieważ *Schematyzm* z 1939 r., o nich nie wspomina.⁷⁴

Ok. 1840 r. O. Basile założył Stowarzyszenie NMP i św. Alojzego Przeciwno Niegodziwym Mowom i Żartom, które zaaprobował papież Pius IX w 1865 r. i polecił ich zakładanie w każdej parafii za zezwoleniem ordynariusza diecezji. To bardzo rzadko występujące bractwo zakładano przy kolegiach jezuickich. Początkowo przejawiało bardzo żywą działalność zwłaszcza na Śląsku, potem prawie wygasło.⁷⁵

Dość dużą popularnością cieszyło się także Bractwo św. Aniołów Stróżów. Powstało prawdopodobnie w Rzymie i w 1626 r. było już arcybractwem. Pap. Urban VIII udzielił 30 VIII 1624 r. generałom i prowincjałom paulinów pozwolenia na zakładanie Bractw Aniołów Stróżów za zgodą miejscowych ordynariuszy.

W Polsce pierwsze Bractwo Aniołów Stróżów założono na Jasnej Górze przed 1616 r. na prośbę króla Zygmunta III, zatwierdzone przez papieża Urbana VIII 8 X 1626 r. otrzymało przywileje arcybractwa rzymskiego. Na

⁶⁹ K. K u ź m a k, E. Sokołowski, *Bractwa św. Antoniego*, EK, t. 1, kol. 625-626.

⁷⁰ *Rocznik 1939*.

⁷¹ K. K u ź m a k, *Bractwa św. Anny*, EK, t. 1, kol. 662.

⁷² *Rocznik 1939*.

⁷³ *Schematismus 1916*.

⁷⁴ *Rocznik 1939*.

⁷⁵ B. N a t o ń s k i, *św. Alojzy Gonzaga*, EK, t. 1, kol. 384-385.

synodzie piotrkowskim w 1628 r. polecono, aby w archidiecezji gnieźnieńskiej było erygowane to bractwo przynajmniej w jednej parafii dekanatu. Rozwój bractwa popierali polscy biskupi. Powstawały one często na terenach ogarniętych wojną, a zakładali je zwłaszcza paulini. Na skutek kasaty paulinów w r. 1786 w monarchii austro-węgierskiej Bractwa Aniołów Stróżów zaczęły zanikać. W diecezji tarnowskiej istniały w parafiach Wietrzychowice i Poręba Radlna.⁷⁶ Po powiększeniu terytorium diecezji i liczby parafii bractwo erygowano po 1925 r. w następujących parafiach: Czermna, Szerzyny, Turza, Polna, Jodłówka Tuchowska. Przed 1939 r. bractwo znikło w Porębie Radlnej, a prowadziło swą działalność w – obok wspomnianych wcześniej parafii – Wietrzychowicach.⁷⁷

Bractwo św. Benedykta, to właściwie bractwo Eucharystyczne. Jego pełna nazwa brzmi: Arcybractwo Wieczystej Adoracji Przenajświętszego Sakramentu pod Opieką św. Benedykta dla Niesienia Pomocy Duszom Czyśćcowym. Powstało ono w 1862 r. przy kościele benedyktynów w Laibam (Austria). W 1868 r. zostało agregowane do Arcybractwa Wieczystej Adoracji w Arras i do Bractwa Niesienia Pomocy Duszom Czyśćcowym w kościele św. S. Maria Monterane w Rzymie, dzięki czemu miało udział w ich przywilejach. 4 IX 1877 r. zostało podniesione do rangi arcybractwa z prawem agregowania bractw pokrewnych na terytorium Austro-Węgier.⁷⁸ Bractwo św. Benedykta istniało w Łososinie Górnej.⁷⁹

W parafii Zakliczyn działało Bractwo Paska św. Tomasza z Akwinu założone prawdopodobnie przez dominikanów, które później zanikło.⁸⁰

Bractwo Dobrej Śmierci w diecezji tarnowskiej: Szywnańd, Chełm, Olesno, Gródek, Grybów, Kąclowa, Trzetrzewina.⁸¹ Przy akcji zakładania tych bractw, zachęcano wiernych do modlitw o śmierć szczęśliwą.

Innym bractwem istniejącym w diecezji było Bractwo św. Józefa. Po 1918 r. istniało w następujących parafiach: Lubcza, Zbylitowska Góra, Wojnicz.⁸²

Innym bractwem, które działało w diecezji było Bractwo Trzeźwości. Istniało także Towarzystwo Wstrzemięźliwości, które należy omówić osobno. Zostało ono zalecone specjalną instrukcją przez biskupa Wojtarowicza w 1844 r.⁸³, przypomniane przez biskupa Pukalskiego i Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej z 1928 r.⁸⁴ Bractwo Trzeźwości w diecezji powstały przed 1918 rokiem w parafiach: Filipowice, Łęki Górne, Ropczyce, Ryglice, Rzepiennik Biskupi.

⁷⁶ *Schematismus 1916.*

⁷⁷ *Rocznik 1939.*

⁷⁸ W. M a l e j, T. W i d e ł k a, *Adoracja Najświętszego Sakramentu*, EK, t. 1, kol. 104.

⁷⁹ *Rocznik 1939.*

⁸⁰ *Schematismus 1916.*

⁸¹ *Rocznik 1939.*

⁸² *Schematismus 1918.*

⁸³ J. W o j t a r o w i c z, *Instrukcja dla duchowieństwa w celu postępowania przy zaprowadzaniu Towarzystwa Wstrzemięźliwości*, *Notifications*, 1844. IV, nr 2410 (bez paginacji).

⁸⁴ *Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej*, Tarnów 1928, s. 163-166.

Wspomnieć należy także o Arcybractwie Nauki Chrześcijańskiej. To Arcybractwo zostało powołane i ustanowione w myśl papieskiej Encykliki *Acerbo nimis* z dnia 5 IV 1905 r. oraz na mocy kanonu 711 § 2 KPK.⁸⁵ Czasem było ono znane pod nazwą bractwo katechizmowe. Mimo, że bardzo zalecał je papież Pius X to jednak w diecezji tarnowskiej istniało tylko w trzech parafiach. Były to parafie: Sędziszów, Nockowa,⁸⁶ Szczepanowice.⁸⁷

W diecezji przejawiało działalność Arcybractwo Matek Chrześcijańskich. Powstało ono w 1850 r. we Francji w Lille z inicjatywy grupy matek, które postanowiły służyć sobie radą i pomocą w wychowywaniu swoich dzieci. Zasadniczo ograniczyły się do pracy w kręgu rodziny, ale gdy zaistniała potrzeba wychodziły również poza granice swej parafii.⁸⁸ O dalszym rozkwicie tegoż bractwa zdecydował Paryż, gdzie bractwo to założono w 1851 r. Kierownictwo kształtującego się bractwa powierzono ks. Teodorowi Ratisbonne.⁸⁹

W Galicji rozwój Bractwa pozostawał w dość ścisłym związku z zakonem jezuitów, a więź ta zacieśniła się jeszcze bardziej, gdy Bractwo krakowskie zostało podniesione do godności arcybractwa.⁹⁰ W 1914 roku ks. J. Gaworzewski zwrócił się do Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu z prośbą o udzielenie informacji odnośnie procedury jego zakładania, gdyż „w archidiecezji lwowskiej zamierzone jest wprowadzenie tego Bractwa Matek”⁹¹

Kolejnym okręgiem, w którym powstało i rozwinęło się Bractwo Matek była Wielkopolska oraz Galicja, a dokładnie Kraków. Po latach istnienia Bractwa, podjęto staranie o przywileje dla arcybractwa. Papież Pius X brewe m z dn. 24 IV 1913 r. podniósł Bractwo Matek w Krakowie przy Kościele św. Barbary do godności Arcybractwa.⁹² Na mocy uzyskanego przywileju mogło ono agregować te bractwa istniejące w diecezji krakowskiej, przemyskiej, tarnowskiej i w tej części diecezji wrocławskiej, która podlegała Austrii. Ks. R. Kudasiewicz ówczesny dyrektor Bractwa rozpoczął zabiegi o

⁸⁵ *Statuty Arcybractwa Nauki Chrześcijańskiej*, art. 2.

⁸⁶ *Rocznik 1939*.

⁸⁷ R. D a r o w s k i SJ, *Szczepanowice nad Dunajcem. Dzieje wsi, parafii kalwińskiej i gminy*, Kraków 1993, s. 303.

⁸⁸ T. R a t i s b o n n e, *Nouveau Manuel des Meres Chretiennes*, ed.17, Paris 1892.

⁸⁹ C h. G a y, *Conferences aux Meres Chretiennes*, t. I, Paris 1898, s. XXV.

⁹⁰ M. L i s o w s k a, *Bractwo Matek Chrześcijańskich na ziemiach polskich (1860-1939)*, Lublin 1971, s. 52 (msp).

⁹¹ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu nr.3354 257/14, s. 11 (ks. J. Gaworzewski do N.Ordynariatu w Poznaniu- I.III.1914).

⁹² Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie rkp. 853 – *I Diarium Residentiae S. Barbarae* (21.VI.1913) AKMK, Indeks 1914, nr 3322 (Arcybractwo Matek Chrześcijańskich 7030). P i u s P P. X; *Archiconfraternitas Matrium Christianorum, Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis ad universum venerabilem clerum*, 1913, VI, VII, s. 45-46.

uzyskanie specjalnych odpustów dla arcybractwa krakowskiego. Prośbę jego w tej sprawie poparł bp Adam Stefan Sapieha.⁹³

W diecezji tarnowskiej Bractwo Matek Chrześcijańskich powstało dość wcześnie. W 1890 r. było kanonicznie erygowane w Szynwałdzie koło Tarnowa.⁹⁴ O pozytywnym nastawieniu kurii biskupiej do nowego bractwa świadczy fakt, że prawie odręcznie załatwiono prośbę o jego erygowanie.⁹⁵ Bractwo Matek w Szynwałdzie agregowano do arcybractwa w Paryżu.⁹⁶ Protektorem bractwa w diecezji tarnowskiej był biskup I. Łobos. W 1883 r. wydał specjalny list pasterski poświęcony omówieniu wartości ascetyczno-duszpasterskich tegoż bractwa, w którym uwzględnił także jego rys historyczny we Francji i Niemczech oraz w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej.⁹⁷

W 1910 r. Bractwo Matek Chrześcijańskich powstało w parafiach Szczyrzyc i Skrzyszów.⁹⁸ Po kilkuletniej przerwie kanonicznie erygowano Bractwo w Chełmie i Paleśnicy. W Chełmie utworzono je w 1917 r., a w Paleśnicy w 1918 r.⁹⁹ Bractwo Matek cieszyło się wydatnym wsparciem Sodalicji Pań Wiejskich, które je propagowały i dążyły do jego rozprzestrzenienia.¹⁰⁰ Bractwo w tych parafiach rozwijało się nadal, co potwierdza Schematyzm z 1939 r. Zanikło tylko w Szczyrzycu. Powstało natomiast po 1918 r. w Gródku i Grybowie, Siedliskach i Cerekwi.¹⁰¹

Bractwo Najświętszej Rodziny założone przed rokiem 1918 istniało w następujących parafiach diecezji: Biecz, Binarowa, Olszyny, Szerzyny, Moszczenica, Staszów, Turza, Sękowa, Polna, Jodłowa, Jodłówka. W sumie 11 parafii.¹⁰²

PODSUMOWANIE

Reasumując stwierdzić należy, że w diecezji w omawianym okresie sieć bractw była bardzo gęsta, ale lata 1915-1939 są czasem zaniku i to prawie zupełnego niektórych bractw. Nie było parafii, w której by nie istniało chociaż

⁹³ KMK fasc. OO. Jezuici nr 7304/15 ks. R. Kudasiewicz do bpa A.St. Sapiehy – 18 XI 1915; AKMK fasc. OO. Jezuici nr 9097 (ks. R. Kudasiewicz prosi o rozpatrzenie załączonej prośby w sprawie odpustów Arcybractwa Matek – 12.XII.1913); AKMK, *Protokół czynności Konsystorza Ksiązęco-Biskupiego Archidiecezji Krakowskiej*, 1914, nr 3322 (św. Barbara).

⁹⁴ ADT, *Prothocollon gestorum Consistorii Episcopalis Tarnoviensis*, 1890, nr 4327 (Szynwałd).

⁹⁵ J. T r e p k a, *Szynwałd. Dobre dzieła*, Kraków 1912, s. 14.

⁹⁶ T. R a t i s b o n n e, *Nouveau manuel*, s.454.

⁹⁷ I. Ł o b o s, *List pasterski (Stowarzyszenie Matek Chrześcijańskich)*, Curt.,VI, 1893, s. 39.

⁹⁸ ADT, *Prothocollon*, 1910, nr 1219 (Skrzyszów); Tamże, 1918, nr. 600 (Szczyrzyc).

⁹⁹ ADT, *Prothocollon*, 1917, nr 6491 (Chełm); Tamże, 1918, nr 6745 (Paleśnica).

¹⁰⁰ H. Ł u b i e ń s k a, *Sprawozdanie ze Zjazdu Prezydentek Pań Wiejskich Sodalicji Mariańskiej*, r. 12 (1913), s. 49-50; t e j z e, *Sprawozdanie Sodalicji Pań Wiejskich ziemi tarnowskiej za rok 1916 Sodalicji Mariańskiej*, r. 16 (1917), s. 191; *Sprawozdanie z IX Zjazdu Sodalicji Mariańskiej*, r. 1917 (1918), s. 187.

¹⁰¹ *Rocznik 1939*.

¹⁰² *Rocznik 1939*.

jedno bractwo, wprost przeciwnie, wiele było takich parafii, w których istniało po kilka bractw. To dowodzi wielkiego ożywienia religijnego. Źródła wskazują na istnienie sześciu bractw Pańskich: Arcybractwa Nieustającej Adoracji Najświętszego Sakramentu (istniało w 167 parafiach), Apostolstwa Modlitwy (w 162 parafiach), Arcybractwa Najświętszego Serca Jezusowego (w 53 parafiach), Komunii św. Wynagradzającej (w 23 parafiach), Bractwa Straży Honorowej NSPJ (w 39 parafiach), Bractwa Trójcy Przenajświętszej (w 2 parafiach); sześciu bractw maryjnych: Bractwo Różańcowe (w 224 parafiach), Bractwo Szkaplerza Świętego (w 51 parafiach), Bractwo NMP Nieustającej Pomocy (w 16 parafiach), Bractwo Niepokalanego Poczęcia NMP (w 5 parafiach), Bractwo Matki Bożej Bolesnej (w 1 parafii), Matki Bożej Pocieszenia (w 1 parafii); siedmiu bractw ku czci świętych: Św. Antoniego (w 1 parafii), św. Anny (w 3 parafiach), św. Alfonsa Liguoriego (w 3 parafiach), św. Aniołów Stróżów (w 5 parafiach), św. Benedykta (w 1 parafii), św. Józefa (w 4 parafiach), Paska św. Tomasza z Akwinu (w 1 parafii); pięciu innych bractw: Bractwo Dobrej Śmierci (w 9 parafiach), Bractwo Trzeźwości (w 5 parafiach), Arcybractwo Nauki Chrześcijańskiej (w 3 parafiach), Arcybractwo Matek Chrześcijańskich (w 5 parafiach), Bractwo Najświętszej Rodziny (w 13 parafiach). Ogółem w diecezji na 288 parafii było 797 bractw. W tym 446 bractw Pańskich, 298 maryjnych, 18 ku czci świętych i 35 innych.

LA RETE DELLE CONFRATERNITE NELLA DIOCESI DI TARNÓW NEGLI ANNI 1914-1939

R i a s s u n t o

Le confraternite sono un'aggregazione di laici cattolici, erette con speciale decreto dall'autorità Ecclesiastica e stabilmente sottomesse alla sua competenza in qualità d'instituzione stabile avente personalità giuridica, amministrazione propria e statuti.

Il compito delle confraternite era di sviluppare il culto pubblico nella Chiesa, organizzare determinate attività religiosa e favorire l'approfondimento della vita religiosa dei suoi membri.

Nella diocesi di Tarnów negli anni 1914-1939 esistevano molte confraternite. In generale in 288 parrocchie della diocesi c'erano 797 confraternite. Di esse 446 erano confraternite del Signore, 298 della Madonna, 18 in onore dei Sancti e 35 confraternite di diverso carattere. Tutte hanno avuto molti meriti nello sviluppo della religiosità dei fedeli nella diocesi e gli effetti di questo sono visti finora.